Vladimir Nazor

Bijeli jelen

Sadržaj

PRVI DIO: GUŠČARICA ANKA 3

I. Sirotica 3
II. Košuta 4
III. Gusak Gagarilo 5
IV. S košutom 6
V. Uranak u šumi 7
VI. Jelen Vitorog 8
VII. Medvjed Ljumo 8

DRUGI DIO: ŠUMSKI DUH 11

I. Izgubljeni novčić 11
II. Zmija 13
III. Klupko 16

TREĆI DIO: U ŠUMI 19

I. Ćukovi savjeti 19
II. Gvozdenkljun 20
III. Jeka 21
IV. Srnče 23
V. Znak 24
VI. Ljumov sud 25

ČETVRTI DIO: S ORLOM I JELENOM 27

I. U svijet! 27
II. Crni pas, bijela koza i dobra tetka 28
III. Vještica i vukodlak 29
IV. Povratak 30
V. Lov u šumi 31
VI. Zvijezde 31
VII. Žalost i tuga 33

PETI DIO: VRANJSKA KNEGINJICA 34

I. Prvi sastanak 34
II. Pred Ljumovom pećinom 35
III. Mjesto guščarove palice 36
IV. Na piru 36

Rječnik 38

PRVI DIO

GUŠČARICA ANKA

I. Sirotica

Zvala se Anka, i bilo joj šest godina. Bila je malena, kao da su joj tek četiri godine, žuta kao vosak, mršava kao pile. Njezino je odijelo bilo uvijek razdrapano, lakti goli, noge bose.

To bijedno siroče nije znalo za oca i za majku. Roditelji su joj bili težaci. Umriješe, dok je Anka bila jošte u povojima. Neka je tetka, sluškinja gospodara dvora Vranje, uze k sebi. Netom je Anka znala trčati i skakati, turi joj tetka palicu u ruku i nauči je, kako će čuvati gospodareve guske. Jedna od tih gusaka, mužjak Gagarilo, bio je gotovo veći i snažniji od guščarice Anke. Ona ga se malko bojala i morala je voditi guske na pašu, kuda je on htio.

Dvor Vranja leži na veliku kamenu usred divlje gudure. S jedne i s druge strane te hridine teče po jedan potok. Ljeti su oba korita suha, ali u jesen, iza kiše i oluje, mutna se voda valja s visoka pa tutnji i grmi okolo kamena noseći drvlje i kamenje. Onda je dvor Vranja nalik na otočić, pa ne možeš k njemu nego preko mostića.

Anka je vodila svako jutro guske na neko maleno polje, koje je potok dijelio od podnožja velike planine pune šumâ i zvjeradi.

Prvi je išao gusak Gagarilo pružajući uvis vrat i sikćući na svakoga. Za njim se gegalo jedna za drugom do sedam gusaka. Posljednja je išla guščarica Anka s prutom u ruci, vičući na Gagarila, da ide polaganije, jer da joj kamenje ranjava bose noge.

"Ga-ga-ga", zagraktale bi guske, netom bi stigle na polje. Gusak bi Gagarilo skočio odmah u potok, da po njemu šeta i lovi. Anka bi sjela na kamen i gledala lugove po planini. Slušala bi, kako vranjski vlastelin, knez Bodo, lovi po šumama zvjerad. Sad bi čula jeku lovačkoga roga, sada viku lovaca, sad opet lajanje pasâ.

O podne zazvonilo bi zvono u obližnjem selu, i lovci bi se vraćali u dvor. Gotovo svaki dan nosili su ubijena medvjeda ili vepra ili nekoliko lisicâ. Bilo je čak i vukovâ, koji su gubili glavu od kneza Boda. Lovci su se o podne uvijek žurili u dvor, da sjednu, gladni i žedni, za bogat stô.

Guščarica bi se onda pomolila dobrome Bogu te izvadila iz torbice koru kruha i komadić sira. Jela bi sjedeći na kamenu i pazeći na guske.

Sunce je uvijek rano zapadalo za nekom dalekom gorom. Onda bi Anka teškom mukom potjerala neposlušnoga Gagarila s vode i pošla prema dvoru. Tamo bi guske ušle u neku staju. Guščarica bi onda pojela još komadić kruha te ušla u sjenaru, da prospava noć na sijenu, koje je više puta vonjalo po truleži.

Tako vam je živjela ona jadna, zapuštena sirotica. Nitko se nije na nju obazirao. Govorili su u dvoru, da je bolesna i glupa pa da nije nikome od koristi.

Knez se Bodo jedan jedini put udostoji nešto reći tome jadnome crvu. Sirotica se prestraši od gospodara pa se smete i ne znade ni usta otvoriti. Onda knez reče: “Kad si takva, neka te voda nosi! Šta će na svijetu to kržljavo stvorenje!”

II. Košuta

Bilo je koncem ljeta. Od noćne oluje i kiše bijahu nabujali potoci ispod vranjskoga dvora. Guščarica je ležala usred grma i čuvala guske, što su veselo plivale na potoku. Grm ju je krio od pogleda s dvora i štitio je od sunčane žege. Boležljiva i slaba, ona nije rado skakala i trčala. Onaj je grm bila uvijek njena najmilija kućica. Bar je tu bila sama; nije ovdje bilo pandura kneza Boda, koji su se rugali sirotici, zovući je Gagarilovom sestrom. Ovdje je nije nitko silio na pretežak rad, niti ju je itko tukao kao gore u dvoru.

Ona je ležala sakrivena u grmu i virila iz njega. Gledala je, što se sve događa u dvoru i okolo njega.

Najprije ču zveket lanaca i psovanje. Vidje, gdje kneževi panduri vode u tamnicu nekoliko težaka, jer nisu mogli platiti poreze i namete.

Zatim ugleda gospođu kneginju, gdje ide na šetnju s mladim knezom Ulrikom. Gospodičiću je moglo biti devet godina: obrazi mu crveni, oči i vlasi crne, a stas vitak kao u jele. Vodi sa sobom psa; u ruci mu luk. Htio bi štogod uloviti. Bit će i on jednom valjan lovac kao i otac mu. Ušli su u neku šumicu. Guščarica sluša, kako mladi knez klikće i pjeva.

Sunce je naginjalo na zapad, kada guščarica ču lajanje pasa i viku lovaca. Lovci su za nekim trčali kroz šumu prema potoku. Anka je htjela izaći iz grma i potjerati guske na suho, kad netko skoči preda nju. Bila je to izranjena košuta, koju su lovci pogodili. Ona se šćućuri pokraj guščarice i pogleda je svojim krupnim očima. Kao da je molila djevojčicu, da je obrani i sakrije. Anka je pogladi po glavi, ustupi joj svoje mjesto, pokrije ju granama i suhim lišćem te zađe iz grma.

S druge strane potoka vidje kneza Boda, lovce i mnogo pasa. Bodo se ljutio, što je potok tako nabujao, da ne može preko vode.

On viknu: “Ej ti, guščarice, kamo je pobjegla košuta, što je tamo skočila?”

Anka nije htjela lagati, ali ne htjede ni izdati jadnu životinju. Ona ne odgovori.

Knez se Bodo naljuti: “Čuješ, odrpanice jedna! Što je s košutom?” Anka šuti.

Onda se knez zacrveni od ljutine kao rak. “Da si mi blizu, sve bi ti kosti pucale. Gagarilova seko, hoćeš li progovoriti?”

Anka je i sada šutjela. Onda se Bodo uzvrpolji kao da će iz kože skočiti. Digne kamen i baci ga na djevojčicu. Pogodi je u golo koljeno. Kamen razdere kožu, i krv poteče.

U taj čas zalajaše psi negdje drugdje. “Možda je košuta tamo!” vikne netko, i svi lovci udariše niz potok.

III. Gusak Gagarilo

Lovci se bijahu prevarili. Guščarica nađe košutu u grmu. Drhtala je od straha, zgurena pod grančicama i suhim lišćem. Anka zaboravi na svoju ranu. Hramljući pođe do pet puta potoku, zgrabi dlanovima malko vode te je ponese u grm. Pojila je životinju i prala joj rane. Košuta je mirno ležala i samo gledala u guščaricu svojim velikim dobrim očima. “Ja ću ti izvidati rane. Ja ću ti izvidati rane”, šaptala je sirotica. Ali je košuti bilo više do toga, da se malko odmori i da psi nekamo otiđu, nego da je guščarica liječi. Kada ču, da su lovci već daleko, ona skoči, izađe iz grma, prođe polje, preskoči vodu, i nestade je u šumi.

“Ga-ga-ga, u šumu je pobjegla! Ge-ge-ge, ni hvala ti ne reče!” naruga se gusak Gagarilo Anki.

Sirotica je razumijevala, što joj gusak gače, ali se ipak ne naljuti. Ona sjedne uz potok i stade prati svoju ranu.

A gusak poče kreštati: “Go-go-go, puklo Anki koljeno!”

Guščarica mu odgovori: “Izađi, da idemo doma.”

A gusak:

“Gu-gu-gu, knez ti sprema batinu.
Bježi, Anko, u šumu!”

Djevojčica problijedi. Pogleda dvor: u njemu su knez i njegovi panduri; pogleda šumu: u njoj su vukovi i medvjedi. U dvoru je čekaju psovke i batine, u šumi strah, glad, žega i studen.

Ona pomisli, da će joj u dvoru biti ipak bolje, pa vikne iznova Gagarilu, da moraju natrag u Vranju.

Ali gusak zapliva na drugu obalu potoka, uđe u neki grm i poče gakati: “Gi-gi-gi, kud ja hoću, pođi ti”!

Uzalud ga guščarica zvala i mamila, da se vrati; gusak je išao iz grma u grm. Anka je znala za gaz preko potoka. Ona pregazi potok i potrča šepajući prema Gagarilu. Gusak uđe u šumu, a sirotica za njim. Na rubu šume bilo je jošte dobro vidjeti, pa bi ga bila lako ulovila, da je ranjeno koljeno nije sve većma boljelo. Najedanput ona ne ču i ne vidje više Gagarila. Uđe u šumu zovući ga neprestano. Ugleda pod nekim stablom nešto bijelo i potrča tamo. Ali ono nije bio gusak nego nekakvo bijelo cvijeće. Žuborenje vode nije više mogla čuti. Padao je prvi mrak. Puta po šumi nije bilo. Ona ne znade, ni što bi ni kamo bi. Koljeno je boljelo. Sjede umorna na povaljeno deblo.

IV. S košutom

Sunce bijaše već zapalo. Prvi se mrak hvatao šume, u kojoj je vladao muk. Visoki hrastovi bijahu nalik na šutljive divove. Pod njima se zgurili grmovi nalik na grbavce, koji vrebaju iz zasjede; hoće na nekoga navaliti.

Djevojčica osjeti strah usred one šumske polutame i tišine. Sjedila je tiho bojeći se, da se štropotom ne izda kojoj divljoj zvijeri. Nije se usuđivala ni zaplakati. Suze joj tekle niz obraze, ali je stiskala zube, da je nitko ne čuje.

Najedanput začu, gdje nešto šušti u obližnjem grmu. "Vuk ili medvjed", pomisli sirotica, i srce joj zadrhta. Ne maknu se, i stisne oči, da ne vidi zvijeri, koja će je rastrgati.

Prođe nekoliko časaka. Anka osjeti, da je netko položio glavu na njezina koljena i da joj liže ruku. Otvori oči i ugleda pred sobom košutu, kojoj je malo prije spasila život. Pozna je po svježim ranama.

Guščarica se ohrabri. Zagrli životinju i zaplače nešto glasnije. "Košuto, košutice, smiluj mi se nesretnici! Ti imaš svoju šumu i svoje leglo. Ti imaš hitre noge i dobre oči. Ti imaš možda i svoga jelena i svoje mlado jelenče, a ja sam ti bez kuće, bez majke i bez braće. Vidiš, kako sam bolna i ranjena. Smiluj mi se, pokaži mi put u Vranju! Bolje da me knez Bodo ubije, nego da me rastrgnu vukovi."

Košuta je gledala Anku kao da razumije, što joj djevojčica veli. Ona je i meketom i kretnjama osokoli, da sjedne na njezina leđa.

Sirotica je posluša. Uspje se na košutina leđa i uhvati je rukama oko vrata.

Košuta udri u trk. Hitro i vješto trčala je pod stablima, verala se između grmova i skakala po kamenju. Djevojčica se začudi, kad opazi, da je životinja nosi uz planinu, daleko od Vranje. "Kamo me to vodiš? Kamo me to vodiš, košuto, košutice?", šanu ona, a košuta zameketa tiho kao da odgovara: "Ne boj mi se, djevojčice! Ne brini se, sirotice!"

Bile su već negdje visoko u planini. Košuta najedanput stane, sakri se u grmu i poče njušiti uzduh. Mala je guščarica iznova drhtala od straha.

Bilo je tamno. Mjesec je istom izlazio na vrhu planine. Najedanput se začu negdje daleko tuljenje i zavijanje. "To su vukovi", šanu Anka i poboja se, da je košuta neće spasiti od užasne smrti.

Vukovi su jurili prema njima, i njihovo je tuljenje bivalo sve bjesnije.

Ali hitronoga životinja ustade, mimoiđe oprezno neku golet i potrča drugim putovima. Kada nije bilo više čuti vukovâ, košuta jurnu još brže.

Mjesec je bio već visoko na nebu, kada životinja stigne na neki zaravanak. To je bilo mjestance mirno i sakriveno. Trnje, veprine, glog i dirake branile su ga sa sviju strana od zvjeradi.

Košuta preskoči glogov grm i uđe u čestu lješnjakâ i mladih jasena. Povali s leđa Anku na ležaj suha lišća i legne do nje.

Kada se mjesec digne još više na nebo, on zaviri malko i u ono grmlje. Uvelike se začudi, kada vidje, gdje neka malena, mršava i blijeda djevojčica spava noćas uz košutu u planinskome ležaju.

V. Uranak u šumi

Sunce granu. Jedan njegov trak udari o grm lješnjakov ispred jelenjeg ležaja, šmigne kroz grančice i pane na oči djevojčice, koja je spavala. Guščarica se Anka probudi.

"To nije moja staja! Gdje je Gagarilo i gdje su moje patke?" reče i otare bolje oči, jer je mislila, da jošte sanja. Osjeti, da je koljeno boli. Pogleda ga, vidje ranu na njemu i pade joj na pamet knez Bodo, košuta, Gagarilo, trka po šumi i vukovi.

"Ja sam sada sama i zapuštena u ovoj šumi. Košuta je nekamo pobjegla. Što će sada biti sa mnom?"

Kroz grane lješnjakove vidje daleke gore, plavetno nebo i zelena stabla. Sve je bilo svijetlo i veselo. Šuma je slatko mirisala. Negdje je daleko žuborio potok.

Guščarica osjeti glad. Nedaleko od nje raslo je mnogo kupinâ; jagode su na njima bile debele i crne. Djevojčica ustane. U strahu, da je koja zvijer ne ugleda, dokrade se tiho do kupinâ te ih poče brati i jesti. Drenjine su već crvenjele na drijenovima okolo ležaja. Ona ih mnogo pobere pa ih sakri u neku rupu.

Velik, crn kos doletje na obližnju smreku i zapjeva:

"Majko, majko šumice,
Sve te slave ptičice!
Ti nam daješ crviće,
Ti nam daješ drenjine
I rumene jagode,
Bršljanove bobulje.
I hlađanu vodicu
I blistavu rosicu.
L'jepo li je živjeti
Sred tih dvora zelenih:
Slava tebi, šumice,
Dobra naša majčice!"

Djevojčica je slušala kosovo pjevanje i nečemu se čudila. Ona je danas razumijevala svaku riječ kosove pjesme.

"Zar u ovoj šumi ptice pjevaju čovječjim grlom?" vikne ona kosu, ali se kos prestraši i pobjegne kričeći kao lud:

"Čovjek je u jelenjem ležaju! Čovjek je u jelenjem ležaju!"

"Čovjek! Čovjek!" kriknuše malene ptice grmuše po svim granama. "Čovjek! Čovjek!" zakrešti soko, koji je krstario iznad šume.

Kos je i dalje letio sve dublje u šumu i kričao iz svega grla: "Čovjek je u jelenjem ležaju! Čovjek je u jelenjem ležaju!"

Djevojčica vidje, kako sada cijela šuma zna, da je ona tu. Spopade je velik strah. Ona se vrati u ležaj i sakrije se u grm.

VI. Jelen Vitorog

Granje zašušne ispred Anke, i košuta banu pred nju.

“Djevojčice, zašto si izašla iz ležaja? Zašto si pustila, da te kos vidi?”

“Jer u ovoj šumi životinje pjevaju i govore kao ljudi”, odgovori joj Anka.

“Mi ne govorimo kao ljudi, nego tko jednom prospava noć u jelenjem ležaju, taj razumije govor i pjevanje svih šumskih životinja. Ti si ludo učinila, što si se javila kosu.”

“Spasi me! Bježimo natrag u Vranju!” gotovo zaplače guščarica.

“Sad je kasno. Velike su i malene životinje već opkolile naš ležaj”, odgovori košuta.

I zbilja, sve okolo jelenjih ležaja čulo se režanje vukovâ, brundanje medvjedovâ i mijaukanje divljih mačaka.

Guščarica pomisli, da je propala, i suze joj udariše niz obraze.

U taj čas uđe u ležaj krasna životinja. Noge mu vitke i visoke; vrat dug, uspravan i pokriven malenom grivom; na glavi mu veliki, tvrdi rogovi. To je bio jelen.

“Vitorože”, reče mu košuta, “pomozi ovoj sirotici. Ona me je spasila od pasâ i noževâ kneza Boda. Ona je noćas spavala u našem ležaju. Dobra je i mima kao jelenče.”

Jelen Vitorog pogleda siroticu i reče: “Znam je. To je guščarica Anka. Guščarice mala, ne boj se; ustani i dođi sa mnom!”

“Ne vodi me k onim životinjama! Čuj, kako vukovi tule i medvjedi brundaju! Oni će me rastrgati!”, zaplače djevojčica.

“Ustani i poslušaj”, reče oštrije jelen, udarajući prednjim nogama o zemlju.

Guščarica ustane i pođe dršćući za njim. Uz nju je išla i košuta, a to je jadnicu tješilo i hrabrilo.

Oni prođu kroz glog i veprinu pa stignu na poljanicu, okolo koje su rasli hrastovi.

VII. Medvjed Ljumo

Na poljanici, u hladu hrastovâ, sakupila se mnoga zvjerad. Najodličnije mjesto ima velik, zdepast medvjed mrke dlake i širokih nogu. To je medvjed *Ljumo*, starosta šumski. Njega su planinske životinje izabrale glavarom zvjeradi, jer je star i pametan. On im sudi, kada se posvade; on ih savjetuje, kako da se brane od lovaca i pasa. I između zvjeradi mora da je neki red; i divlje životinje hoće da stare navike i običaji ne propadnu. Medvjed je Ljumo čuvar zakona i starih običaja u ovoj šumi. Svatko se boji pandža na njegovoj šapi. Netom je Ljumo čuo od kosa, da je čovjek u jelenjem ležaju, dao je znak, da sve životinje pohrle tamo, da vide, što se to zbilo. One će sada vijećati, što da učine s onim djetetom.

Blizu Ljume leži lisac, lukavi *Striko*, medvjedov prvi doglavnik i savjetnik. Ima oštrljatu njušku, mudre oči i kitnjast rep.

Tu se našla sada i divlja svinja ili vepar. Tijelo joj je pokrito čekinjama. Crna je, jaka i žilava. Ima snažno rilo i jake zube. Zove se *Kiso*.

Nešto podalje legao je na kamenje čitav čopor životinja visokih nogu i jakih zubi. To su vukovi. Njihov je vođa vuk *Ovcoder*.

Na suhu granu visoka hrasta sjela je životinja žute dlake s tamnim prugama i kitnjastim repom. To je divlja mačka *Munjko*.

Zečevi se sakrili u grmlju, a na grane stabala pale su mnoge šumske ptice, da vide, šta će se sada zbiti.

Ne potraja dugo, i jelen Vitorog stiže na to zvjerinje sijelo vodeći prestrašenu djevojčicu.

"Ja ću je odmah razderati", zatuli vuk Ovcoder.

"Ja ću joj iskopati oba oka", zamijauče mačak Munjko.

"Ja ću joj zubom rasparati trbuh", zarokće divlja svinja Kiso.

"Nećemo ljudi među nama! Nećemo ljudi među nama!" kmečili su prestrašeni zečevi, i kreštale su ptice.

"Muk, muk, muk!" zabrunda starosta Ljumo, i sve se stiša. "Neka govori jelen Vitorog!"

Vitorog se uspravi ispred djevojčice i vikne:

"Tako mi našega šumskoga zakona i ovih deset rogova na mojoj glavi, jao si ga onome, koji dirne u ovo čovječje lane! Ono je spasilo život mojoj družici. Da nije njega bilo, lovci ubiše moju košutu, psi je raznijeше na komade. Tko će mi braniti da je krijem i hranim u svome ležaju? Naš neprijatelj, knez Bodo, ubio je moje jelenče. Dopusti mi, starosta Ljumo, da držim ovo čovječje lane uza se mjesto jelenčeta!"

"Ne! Ne!" viknuše životinje. "Taj će čovječji skot narasti. Ubijat će nas. Izdat će nas lovcima."

Ali Vitorog odgovori: "Ovo je kukavno žensko čovječje lane. Pogledajte mu ranu na koljenu. Ranio ga je knez, kad je ono spasilo moju košutu".

"Jadno čovječje lane! Jadno čovječje lane!" zakričaše ptice po granama.

"Milost! Milost!" zakmečiše zečevi.

"Pojedimo ga! Pojedimo ga!" zaurlaše vukovi.

A starosta Ljumo reče: "Ima pet dana, što mi je drača ušla u taban, pa se jedva mičem. Čuj ti, čovječje lane, dođi bliže, da te bolje vidim".

Anka je sada bila mirnija, jer su je već branile ptice i zečevi, a Ljumo je nije namrgođeno gledao. Ona priđe k medvjedu i reče: "Pokaži mi, starosto, ranjenu šapu".

Ljumo pruži šapu. Anka metne medvjedovu nogu sebi u krilo pa hitro i okretno iščupa iz nje veliku draču.

Svi se začudiše tolikoj vještini i dobroti toga čovječjeg laneta. Samo su vukovi još tulili: "Pojedimo ga. Pojedimo ga!"

Ljumo se okrene k lisici i reče: "Mudri Striko, da čujem, što ti misliš!"

A striko reče: "Ja znadem već davno to nevoljno stvorenje. Ono je slabo i bolesno, pa nam ne može učiniti ništa zla. Vidio sam ga više puta, kada sam vrebao na guske kneza Boda. To je guščarica Anka. Spasila je košutu, istrgla je tebi draču, a može nam pomoći, da se čuvamo od lovaca i pasâ. Ona nas neće izdati. Ako bude zločesta, lako ćemo je potjerati iz šume. Za ovaj savjet dopusti mi, da pojedem sve guske kneza Boda".

“Tako je! Tako je!” rekoše zvijeri, samo su vukovi i sada urlali: “Pojedimo je! Pojedimo je!”

Ali Ljumo ustane: “Čujte me, ptice, zmije i zvjeradi! Ja, medvjed Ljumo, starosta vaš i gospodar šume ove, branič sam ovog čovječjeg laneta. Neka ostane kod nas u šumi. Ono ima na glavi dugu grivu, koja se zlati kao i brk zrela kukuruza; prozvat ćemo ga zato *Zlatokosom*. Zlatokosa će živjeti u ležaju jelena Vitoroga. Jao si ga onoj životinji, koja je krivo pogleda!”

“Zlatokosa! Zlatokosa!” zacvrkutaše ptice i poletješe daleko.

“Zlatokosa! Zlatokosa!” stade mijaukanje i kričanje po obližnjim lugovima.

Životinje se razilaze zadovoljne, što su dobile u šumi čovjeka prijatelja. Jedino su vukovi bili ljutiti. Oni su trčali u svoja legla tuleći: “Mi ćemo je ipak pojesti! Mi ćemo je ipak pojesti!”

DRUGI DIO

ŠUMSKI DUH

I. Izgubljeni novčić

U seocu Vranji živjela je u trošnoj kućici neka siromašna, slijepa žena. Bila je veoma stara. Noge je jedva nosile. Ostala je jadna sama na svijetu. Sva joj utjeha i pomoć bijaše unuk Pavao, maleno dijete, kojemu jošte nije bilo ni punih šest godina.

Pavao je išao okolo, a dobri mu ljudi davali, tko kruha, tko staro odijelo, tko voća, a tko novčić, da donese slijepoj baki. Gologlavo je i boso dijete nosilo sve doma. Kad bi se povratilo kući praznih ruku, onda bi ono reklo baki: "Ne boj se, bakice! Kada budem velik, ja ću raditi i zasluživati, pa će nam biti dobro."

Jedne subote nije bilo ni komadića kruha u kolibici slijepe starice. Vrućina i suša poharale usjeve, pa su težaci bili tvrda srca prema siromasima. Mnogi od njih nisu davali, jer nisu sami ništa imali.

Mali Pavao nije znao, što bi uradio. Sjutra je nedjelja, dan Božji, a baka nema što jesti. Mislio je i mislio, pa najedanput i smislio: poći će za prvi put u dvor kneza Boda, da prosi komad kruha.

Prije zalaska sunca stiže Pavao pred dvor. Dvije grdne psine ugledaše ga ispred vrata te se zatrčaše lajući prema djetetu. Htjele psine da razderu ono dijete bosih nogu i preširoka, stara odijela, ali dotrča iz dvora neki dječak i umiri pse. Bio je to mladi knez Ulrik.

"Što ćeš u dvoru?" upita Ulrik Pavla.

Pavao je začuđen gledao Ulrikovo odijelo s pozlaćenim pucetima i divio se dječaku, koga se boje one dvije velike psine.

"Htio bih komad kruha za slijepu bakicu", reče.

"Dođi sa mnom", odgovori mu knešćić te ga povede u grad. Pred nekom kućom blizu vrata rasla su dva stabla. Pod njima je sjedjela u hladu gospođa kneginja. Ulrik povede k njoj Pavla te joj reče, zašto je to siromašno dijete došlo u grad.

Kneginja pogleda Pavla i reče: "Da nije bilo Ulrika, bio bi nastradao od pasa. Njima moj suprug tjera prosjake i skitnice. Reci, zašto prosiš? Gdje su ti roditelji?"

Onda Pavao kaza sve, što je znao o svojim mrtvim roditeljima i o slijepoj baki. Reče jošte, da on neće prosjačiti, kada bude velik i jak.

A kneginja mu odgovori: "Ti si dobro i valjano dijete... Čuj, mali! Godinu je dana, što je nestalo naše guščarice Anke. Možda su je rastrgali u šumi vukovi. Dođi k nama za guščara. Vodit ćeš guske na pašu i spavat ćeš u našim stajama."

Ali joj Pavao odgovori, da to ne može učiniti, jer što bi onda njegova slijepa baka. Reče: "Gospođo, ona bi poginula bez mene."

Kneginja pozove bliže Ulrika pa mu nešto dade. Mladi knez priđe dječaku i turi mu srebrn novac u ruku.

"Idi, mali Pavle, i budi uvijek dobar svojoj jadnoj baki", pozdravi ga gospođa.

Pavao odzdravi i potrča iz grada. Ali to njegovo trčanje razdraži ona dva psa i nastade trka. Uzalud je sada Ulrik zvao psine. Pavao vidje, da će ga psi lako stignuti, pa pobježe u šumu. Bio je već mrak, kada se oslobodi pasâ te izađe na čistinu.

***

Pavao se žurio u selo i sve je šaptao: "Srebrn-novčić! Srebrn-novčić! Za srebrn-novčić kupit ću janjca. Janje će mi postati ovcom, što daje vune, mlijeka i sira. Za ovcu ću dobiti tele. Tele će mi postati volom. Mi ćemo skupa rasti. Onda ću kupiti plug i orati zemlju. Zidat ću staju i novu kuću. Bakicu ću povesti na prozor, neka se odmara i neka sluša, kako ptice pjevaju u mojem vrtu."

I Pavao htjede da još jednom opipa i pogleda svoj srebrn-novčić. On turi ruku u džep. Cikne, kao da ga je zmija ujela. Mjesto novčića opipa probušen džep. Prevrne sve džepove, pretraži cijelo odijelo, ali novčiću nigdje ni traga. Gonjen od pasâ izgubio ga je u šumi.

Bila je već noć, kada dječak stigne kući. Jadna baka, koja nije znala, da li sunce sja ili zvijezde trepte, čekala ga je u mraku.

Pavao se došulja u kuću, uze fenjer pa ga užege te se vrati u šumu.

Dva duga sata tražio je dječak srebrni novčić. Bila je tama. Noćni su leptiri letjeli k Pavlovu fenjeru i udarali glavom o stakalca. Sada bi ispred njega zašuškala u suhome lišću zmija, sad bi opet bježao miš. Mnogo puta vidje, gdje se nešto blista na zemlji, pa potrča, a kad tamo: komadić glatka kremena ili stakla.

I on se poče glasno jadati: "Što ću dati sutra slijepoj baki jesti? Gdje si mi, srebrn-novčiću moj, jedini spasu naš?"

Najedanput Pavao vidje, da je ušao u nepoznati dio šume. Tražio je kakav put ili stazicu, ali sve uzalud: on nije više znao, gdje je.

Odnekuda udari vjetar, i sva se šuma zatalasa. Lišće zašumi i vjetrina zaurla. Već po treći put pričini mu se, da netko ide sada za njim, a sad uz njega. Nije ga bilo veoma strah, jer mu je fenjer lijepo svijetlio, pa se nadao doskora izaći iz šume. Ali vjetar puhne snažnije i ugasi plamičak u Pavlovu fenjeru.

Pavao stane i zaplače. Znao je, da je na rubu nekoga ponora. Prevari li se, past će s visoka u jarugu.

Pun straha pruži ruku prema nečemu, što se pred njim crnjelo. Dječak se ne dotakne ni kamena ni stabla, nego ga dočekaše dvije malene, tople ruke.

Jest! Dvije malene i tople ruke povukoše Pavla do ruba ponora i povedoše ga na sigurnije mjesto. Pavao se nije usuđivao ni pisnuti, iako odmah vidje, da se pokraj njega stvorio

neki prijatelj. Ono čeljade, koje ga je sada vodilo u tami po šumi, nije moglo biti baš mnogo veće od njega. Ono je šutjelo i išlo šumom i tamom kao da sunce na nebu svijetli, Pavla je držalo uvijek za ruku.

Doskora nađe se Pavao pred svojom kućom. Onda mu ono mučljivo čeljade dade neku košaricu, te ga iznenada nestade.

***

Pavao uđe u kuću, pozdravi bakicu i užga svijeću.

“Sine, gdje si tako dugo bio?” upita ga baka.

“Bakice draga, da štogod prije pojedemo, pa ćeš onda sve čuti”.

I Pavao poče vaditi iz kotarice sočne i debele šumske jagodice.

“To je pravi med”, reče baka.

Jagode su nestajale jedna za drugom. A kada Pavo digne sa dna kotarice i posljednju jagodu, on krikne od čuda i sreće.

“Što je, Pavle?” upita starica.

“Gle, na dnu je kotarice moj srebrni novčić, dar mladoga kneza Ulrika!”

I Pavao kaza baki sve, što mu se danas popodne dogodilo.

“Bakice, reci mi, tko me je to spasio od ponora i vodio me po šumi i darovao nam jagode i sakrio na dnu košarice moj izgubljeni srebrn-novčić?”

A baka odgovori: “Po našim šumama žive vile. To su ti djevojke zlatnih vlasi i modrih očiju. Jedna te od njih vidjela i smilovala se našoj nevolji”.

“Ali, bakice, ta je vila još mlada. Nije baš mnogo viša od mene i ima još male ruke. Sad se kajem, što je nisam pitao, koliko joj je godina i kako se zove.”

I mali Pavao legne u svoju posteljicu. Pod jastukom mu stajao srebrn-novčić. Svu je noć sanjao o dobroj vili s malenim rukama.

II. Zmija

Visoko gore u planini palila su tri čovjeka ugljen. Oborili su nekoliko stabala, iscijepali su drva, te su cjepanicama podigli drvenu kućicu, koja se zove *ugljara*.

Oni su kućicu pokrili suhim granjem i mahovinom, pa sada sipaju na nju lopatama zemlju. Najmlađi od tih ugljara, dječak Ivo, prilazi k vratima karbunice, užiže i zatvara vrata. U ugljari već polagano gori, a iz rupica na kućici izlazi dim.

“Oče i striče”, veli Ivo, “kada do nekoliko dana porušimo ovu crnu zgradicu, ona će biti puna lijepa ugljena”.

“Dao Bog!” odgovara mu otac. “Knez mi je Bodo zapovjedio, da ga mnogo donesem.”

Ivo je sjeo na kamen i kaže: “Da mi je bar kap vode!”

“Ustrpi se”, veli otac. “Sad će nam doći Marica iz sela pa će nam donijeti i hrane i vode.”

I sva tri ugljenara, umorni i žedni, sjede pod stablom i gledaju, kako se njihova karbunica puši.

***

Dok ugljenari u planini na nju čekaju, Marica ide k njima kroz šumu. Nosi im u košu hljeba, sira i suha mesa. Naprtila je na rame i mješčić vode. Mnogo se mučila po selu, dok je isprosila ono malo vode. Potoci su okolo Vranje presušili, izvori su u planini usahli, a gotovo su svi bunari u selu prazni. Knezu Bodu voze sluge vodu izdaleka, ali on kmetima ne daruje ni kapi. Ima već tri mjeseca, što ne kiši. Stoka skapava od žeđe, usjevi su kao izgorjeli.

Marica je sva sretna, što može nositi danas ocu, stricu i bratu onaj mješčić vode.

Djevojčica misli: "Možda moj brat Ivo trpi sada žeđu". I ona mjesto da ide poznatom stazicom, udara nekom stranputicom. "Ovako ću prije stići. Ala će oni biti veseli, kada vide, da sam brzo stigla!"

Zašla je među grmove. Već osjeća vonju dima, ugljara je dakle blizu. Sada vidi dim, pa se ne boji, da će se izgubiti u šumi. Ona hrli naprijed. Žedno lišće na glogovima i lješnjacima nekako čudnovato šušti oko nje.

"Djevojčice, djevojčice,
Daruj kaplju te vodice!"

"Ne mogu! Ne mogu! To je za brata moga, za oca moga i za strica moga!" odgovara im ona.

Jata pticâ lete sa sviju strana, kruže Maricu i otvaraju žedna grla:

"Djevojčice, golubice,
Daruj kaplju te vodice!"

Maričino je srce milostivo, pa joj od tuge niču suze na očima. Ona bježi odgovarajući pticama i grančicama:

"Žedne ptice, žedne hvoje,
Pijte rad'je suze moje!"

Sad su doletjela k Marici gusta jata leptira i zlatnih bubica. I ona je prose, da im dade kapljicu vode. Velik leptir bijelih krila poginuo je od žeđe na njezinu ramenu.

Marica onda stane, sjede na kamen i otvori malko nožicu na mješčiću. Poškropila je grančice okolo sebe. Pustila je nešto vode u rupicu na kamenu, da napoji ptice. Leptire i bubice napojila je kapljama vode na svome dlanu.

Svaka je grana šuštala i svaka je ptica pjevala okolo nje:

"Sveđ ću slavit djevojčicu
Za vodicu, za kapljicu!"

Marica sveza nožicu na mijehu i pođe naprijed. Ona iznova stane. Zmija s prugom na leđima i s rožićem na glavi zakrči joj put.

"I ja sam žedna", reče zmija Marici.

"I ti si Božje stvorenje, pa bih ti htjela pomoći", odgovori djevojčica. "Ali mijeha ne smijem više da otvorim".

"Na tvome je dlanu još kapljica vode", reče zmija. "Pruži mi dlan!"

"Ali ti imaš otrovne zube".

"Otrov je samo za moje neprijatelje. Ne boj se, dušice!" reče slatko zmija.

Marica joj pruži ruku. Zmiji zasjaše oči. Ona skoči, psiknu: "Krv je slađa od vode!" i zabode oba zuba u Maričin prst.

Marica se živo trgnu. Mijeh joj i košić padnu na zemlju. Zmija pobjegnu. Djevojčica udari plačući u trk prema karbunici. Krv joj curila iz prsta. Morala se s mukom dugo penjati, da dođe do ugljare.

Kad stigne tamo, ona vikne: "Ugrizla me zmija!" i padne u očev naručaj. Mrak joj dođe na oči. Ona nije više znala za sebe.

Ugljenari zadrhtaše. Vezaše joj čvrsto ruku, da joj otrovna krv ne uđe u tijelo. Rezali su joj ranu i sisali, ali sve utaman. Marici je bilo sve gore. Ležala je u njihovoj daščari i jecala u ognjici: "Vode! Vode!"

Uzalud su je pitali, gdje je izgubila koš i mješčić. Ona ih nije ni razumijevala.

"Jao, izgubit ćemo Maricu", jadikovao je otac. "Selo je daleko, a vode nemamo".

"Idemo sva trojica, tražiti po šumi izgubljeni mijeh", reče stric.

I oni pođoše ostavivši Maricu samu. Tražili su dugo i dugo. Ali oni nijesu znali kuda je Marica prošla; ne nađoše ništa.

Vraćali su se tužni i žalosni u daščaru. "Sigurno je već mrtva!" uzdahne otac. Uđoše polako u daščaru i raskolačiše oči od čuda. Blizu postelje stajao je koš i mješčić vode. Maričina je rana bila isprana vodom i omotana nekim ljekovitim šumskim travama. Djevojčica je sada mirno spavala.

"Tko je tu bio? Tko je sve to učinio?" šapnu otac.

I oni su tražili i zvali sve naokolo. Šuma je bila pusta i mirna kao uvijek.

"Oče!" vikne najedanput Ivo i pokaza u travi svježe tragove malenih bosih nogu. Taj je trag vodio u šumu pa se najedanput gubio.

***

Do tri dana Marica ozdravi. Karbunica izgorje i ohladi. Ugljenari strpaše ugljen u vreće, naprtiše ih na leđa i pođoše kroz šumu doma.

Marica ih usput povede na ono mjesto, gdje je zmija ugrize.

Kad oni tamo, a zmija leži mrtva na zemlji. Netko je kamenom zgnječio nevjernici glavu.

“Što veliš na to?” reče otac svome bratu.

“Ja velim, da je zmiju kaznio onaj isti, koji je spasio Maricu. Ja još velim, da je Maricu spasio onaj isti, koji je našao malom Pavlu srebrn-novčić.”

“Ali tko je to?”

“Mora da je kakvi dobri šumski duh.”

Ali Ivo reče: “To nije duh, jer kuda ide, vide se stope nogu njegovih. To mora da je nekakvo dijete, jer su mu noge još malene.”

Desetak dana govorilo se neprestano u selu Vranji, da se dobri duh iznova javio u šumi.

Knez se Bodo tome rugao. On reče: “Kada bude doba lova, potražit ću ga s mojim psima. Ulovit ću ga i objesiti usred sela”.

III. Klupko

Martin Radić bio je najstariji čovjek u selu. Bilo mu je preko stotinu godina: suh, malešan i ćelav, ali bijele brade do koljena. K njemu stiže jednog jutra pandur kneza Boda pa mu reče: “Martine, gospodar zapovijeda, da odmah pođeš k njemu.”

Starčić uze štap i krenu prema kneževu dvoru. Onako prignut i sve teturajući od starosti stiže napokon u dvor. Dođe pred kneza.

Knez mu reče: “Čuj, ti starčino! Već dugo ne pada s neba ni kapi kiše. Svi će mi kmetovi poginuti od žeđe, pa će onda i meni slabo biti. Ti si najstariji kmet i znadeš svako stablo u šumama oko Vranje. Reci mi: je li moguće, da su se u planini presušila sva vrela?”

A Martin: “Gospodaru, star sam i jedva hodam. Stanujem baš pokraj šume, ali ne mogu više po njoj lutati. Ja vjerujem, da su ovoga ljeta usahli u planini svi izvori, jer se to već jednom dogodilo, pred osamdeset godina. Ona suša nije bila ovako duga, ali vode u šumi nije ni onda bilo.”

A knez: “Lažeš, starče! Idi u šumu i nađi mi vrelo, koje daje mnogo vode. Evo ti jedno klupko konca. Kad nađeš vrelo, veži konac od drveta do drveta sve do svoje kućice; tako ćemo mi lako naći put do izvora. Do tri dana ja ću doći k tebi. Nađeš li vrelo, uzet ću te za guščara mjesto one “Gagarilove seke”, koju je zemlja progutala. Ne nađeš li vrela, onda ću te objesiti o šljivu ispred tvoje kućice. Objesit ću te koncem ovoga klupka, jer si mršav i lagan”.

Knez dade starčiću klupko i zapovjedi mu, da izađe.

***

Starac se vraćao doma i govorio: “Što ću sada? Kad bih znao za koje vrelo, ja bih ga odmah svima pokazao, da ljudi i stoka ne ginu od žeđe”.

Ljudi su u selu gledali Martina i šaptali: “Jadni starac! Knez će ga objesiti ni kriva ni dužna!”

I svi pođoše k njemu i rekoše: “Mi ćemo ti pomoći”.

Martin izabra desetak mladića pa ih povede u planinu. Tražili su i tražili vrelo dva duga dana, ali sve uzalud. U šumi je bilo sve suho, pusto i kao izgoreno od žege i suše.

Uvečer se vratiše doma. Martin uđe u svoju kućicu. Sjede umoran uz otvoreni, niski prozorčić i spusti na prsa staračku glavu. Gledao je klupko debela konca, kojim će ga sjutra objesiti o šljivu.

Stotinu je godina radio i mučio se za svoga gospodara, a sada će mu on prirediti sramotnu smrt. Poginut će kao kakav razbojnik. Cijelo će selo sjutra gledati, kako visi o grani.

Dvije debele suze skotrljaše se niz starčeve obraze i padoše na klupko. On stavi klupko na koljenima i digne ruke, da otare mokro lice. U taj se čas neka malena gola ruka prikrade kroz prozor do njegovih koljena i ote mu hitro klupko.

Starac ipak vidje sve to i ustade, ali prekasno. Pod prozorom i okolo kuće nije bilo više nikoga.

"Još gore za mene!" uzdahne starac. "Knez neće vjerovati, da mi je neko dijete ukralo klupko. On će se još žešće razljutiti."

***

Sutradan bane knez Bodo sa sinom Ulrikom i sa desetak pandura u kućicu starca Martina. Cijelo selo dođe pred kuću, da vidi, što će se zbiti.

"Starče", viknu knez Martinu, "il' mi pokaži vrelo ili odaberi sâm stablo, na koje ćemo te odmah objesiti".

"Gospodaru, neka dječja ruka ukrala mi je sinoć klupko. Vrela nisam mogao naći".

"Kakva dječja ruka! Kakva krađa! Ti si bacio u vatru klupko. Al' će se lako naći konop, o kojem ćeš visjeti. Izađi u vrt!" viknu knez.

Panduri zgrabiše starca. Povukoše ga pod stablo.

Mladi knez Ulrik osjeti, da ga srce boli za jadnim starcem. On priđe k ocu pa mu reče: "Oče, milost! Milost!"

Ali ga knez i ne pogleda. Ulrik pođe prema šumi, da ne vidi sramotnu smrt starca Martina. On sjedne pod jednim stablom. Najedanput padne s visoka preda nj kamenčić.

"Kamenčići ne padaju sami s neba", pomisli Ulrik pa ustade i poče promatrati stablo. U gustoj hrastovoj krošnji nije se ništa micalo. Ulrik sjede iznova, ali mu drugi kamenčić pade na klobuk. On ponovo skoči. Sada vidje, da iz krošnje visi kraj bijela konca. Neka životinja ili možda dijete bježalo je vješto od grane do grane, od krošnje do krošnje daleko u šumu.

Ulrik potrča natrag i stade vikati: "Vidio sam konac! Vidio sam konac!"

Ovo vikanje spasi život starcu Martinu, kojemu su panduri već bili svezali konop oko vrata.

Knez zapovjedi pandurima, da puste Martina slobodna. Svi potrčaše prema šumi. Ulrik im pokaza konac.

"Martine", reče knez, "ti si dakle našao vrelo. Vezao si konac onog klupka od stabla do stabla. Da vidimo, da li će nas konac povesti do vrutka! Ljudi, uzmite sa sobom motike. Ako nas Martin vara, živa ćemo ga zakopati usred šume."

Knez, panduri i kmetovi penjahu se polako uz planinu. Onaj konac vezan od grane do grane povede ih pred neku visoku pećinu.

"Ali ovdje nema nikakova vrela", reče knez i pogleda mrko Martina.

A starac: "Gospodaru, neko mi je zločesto dijete ukralo klupko, da me još gore upropasti, a tebe da prevari!"

"Panduri", vikne knez, "kopajte baš ovdje jamu, da zakopamo živa ovoga varalicu".

Panduri počeše kopati. Iz guste krošnje obližnjega hrasta padne pred Ulrika kamenčić. Ulrik pomisli: "To je sigurno nevidljivi šumski duh. On hoće, da spasim Martina. Ali kako?"

Ulrik je šutio i gledao u krošnju. Vidje, gdje kamenčić leti iz krošnje i udara u onu visoku pećinu. On priđe k pećini, obađe je i prisloni na nju uho.

Najedanput skoči: "Oče, oče, evo vode! Ova je pećina šuplja. U njoj voda šumi".

Svi nagnuše k pećini. Svatko ču, kako voda u njoj klokoće. Nasta radost i klicanje. Ljudi digoše uvis motike i batove. Pećina se rušila.

Najedanput se povali velik kamen. Mlaz vode skoči uvis; udari o travu. Hladna, bistra voda zažubori i proteče pjeneći se niz planinu. Ona stvori začas korito i postane potočićem.

Svi su skakali veselo u vodu, da je piju i da se hlade.

"Živio Martin! Slava šumskome duhu!" klicali su seljani.

Voda je sve naglije izlazila iz pećine. Malena je rijeka već tekla u dolinu, da napoji žedne njive, vrtove i sela. Ptice su odasvuda letjele k rijeci. Ljudi su trčali izdaleka goneći stoku.

I knez reče Martinu: "Starče, bit će ono, što ti rekoh. Ti ćeš se preseliti u moju staju. Hranit ću te do smrti, ali ćeš mi voditi mjesto Anke guske na pašu. Za tebe je dika biti knežev guščar."

I svi pjevajući udariše niz novu rijeku prema Vranji.

Mladi je Ulrik zamišljen hodao i šutio. On je mislio: "To ne može biti šumski duh. Neko je čeljade pomoglo starca Martina. On veli, da mu je neka malena ruka otela klupko. Ja sam dobro vidio, da je neka malena ruka bacila iz hrastove krošnje kamenčić o onu pećinu. Hoću sam vidjeti i doznati, tko je to!"

TREĆI DIO

U ŠUMI

I. Ćukovi savjeti

Rano, još prije zore, probudi se Zlatokosa u planinskome ležaju. Bila je sama. Jelen Vitorog i njegova košuta idu svake noći na pašu pa se vraćaju tek u zoru u ležaj. Tri su već godine, što ih Zlatokosa čeka svako jutro. Kada vidi, da su živi i zdravi, pušta ih da legnu i zaspu, te ide u šumu.

Ona se sada vere kroz lješnjake. Stigla je na potočić. Pije i umiva se. Potrese glavom, i vlasi joj se prospu na ramena i pleća.

Ona se odmah vraća u svoj log. Kraj njega je visoko stablo. Zlatokosi je dosadno čekati u ležaju pa se penje na drvo. Naučila je od vjeverice u šumi, kako se mora penjati uz debla i skakati od grane do grane. Mučila se time godinu dana, ali je valjano i naučila. Začas je stigla na vrh stabla i sjela na granu. Ziba se polagano na njoj i gleda, kako već počinje svitati.

Najednom ogradi dlanovima usta i viknu: "Čuj! Čuj!"

"Čuh! Čuh!" oglasi joj se netko. Ptica bućaste glave i zavinuta kljuna doletje joj tiho na granu.

"Dobar dan, Ćuko!"

"Dobar dan, Zlatokosa!"

"Reci mi, Ćuko, gdje je moj neprijatelj, vuk Ovcoder!"

"Ne boj ga se, Zlatokosa! Vukovi su sada daleko u planini. Ovcoder je rekao, da će se vratiti amo ove zime. Onda će on vrebati na te."

"Ha! Ha! Ha!" nasmija se Zlatokosa. "A što si novo vidio i doznao ove noći u šumi, mudri moj Ćuko?"

"Jučer je knez Bodo lovio na Oštrome kuku. Ubio je orla i orlovicu. Maleni je orlić ostao sâm u gnijezdu".

"Jadni orliću!" reče Zlatokosa.

"Još ću ti nešto kazati. Neka malena djevojčica ide sada prema šumi. Nosi kotaricu, da bere gljive pod Oštrim kukom."

"Ali tamo rastu samo otrovne gljive."

Ćuk se uspravi i reče: "Čuj, Zlatokosa! Ako baš hoćeš, pomozi orliću, ali se ne miješaj više u ljude. Sjeti se maloga Pavla, male Marije i starca Martina! Sjeti se srebrnoga novčića, zmije i vrela! Zašto pomažeš ljudima, tim našim neprijateljima? Okani se toga! Nemoj da te medvjed Ljumo potjera iz šume ili da te dade vuku Ovcoderu. Čuvaj glavu, Zlatokosa!"

I Ćuk, neprijatelj zore i sunca, pobjegne u šumu. Odmah se sakrije u svoju rupu.

Zlatokosa se zibala na grani. Zora se rumenjela. Sunce je granjivalo na vrhu planine. Djevojčica je sada češljala drvenim češljem svoju dugu kosu. One guste vlasi sjale se kao zlato na vrhu stabla.

Zlatokosa je gledala šumu, nebo i daleka seoca.

I ona zapjeva onako, kako ju je naučila malena ptica ševa:

"Oj, da mi je orô suri
Na br'jegu visoku!
Ja bih k nebu poletjela,
Zvjezdice bih u pram djela.
Sunce na istoku!
Sunce na istoku!

Oj, da mi je jelen b 'jeli
Na bistru potoku!
Jahala bih na igalo,
Sunce bi mi u pram palo.
Sunce na istoku!
Sunce na istoku!"

Sunce je blistalo iznad šume.

Zlatokosa ovije pletenice oko čela pa se spusti polagano u ležaj.

Jelen i košuta već su umorni spavali u grmu.

Zlatokosa ih neko vrijeme gledala. Izađe iz ležaja i pođe prema Oštrome kuku.

II. Gvozdenkljun

Teškom mukom pope se Zlatokosa na Oštri kuk. Vrhunac mu je pust. Munje su na njemu poharale šumu; kiše su odnijele nizbrdo zemlju. Vjetar ga uvijek bije.

Između dviju klisura nađe djevojka orlovo gnijezdo, napravljeno kakogod grančicama i mahovinom. Oko gnijezda vidjele se izbacane dlake, perje i kosti.

Na dnu je gnijezda ležao orlić. Mladi je čučavac bio pokriven sivkastim pahuljicama. Netom ugleda Zlatokosu, otvori kljun i poče se derati: "Glad! Glad! Miša! Miša! Pticu! Pticu!"

Djevojčica mu baci u gnijezdo dvije crknute žabe. Orlić se poče ljutiti: “Neću toga! Pticu! Pticu!”

A Zlatokosa: “Bolje išta nego ništa, Gvozdenkljune mali! Ja neću zbog tebe hvatati i zatirati ptice po šumi.”

A Gvozdenkljun: “Ja sam kraljević. Pticu! Pticu!”

A Zlatokosa: “Ja sam čovječje lane, ali sada niti pijem vina niti jedem mesa, sira i hljeba. Voda i voće, to mi je sve”.

Gladni orlić pojede preko volje obje žabe. Onda mu Zlatokosa baci u gnijezdo dvije ribice, što ih bijaše ulovila u potoku.

Gvozdenkljun zakrešti: “Ja nisam patka! Ja nisam patka!”

A Zlatokosa: “Ja nisam košutica, ali jedem mnoge nekuhane trave. Pokušaj, kraljeviću!”

Gladni Gvozdenkljun pojede obje ribe.

Zlatokosa se primaknu bliže i metne ruku na rub gnijezda. Orlić pruži naglo kljun, da joj ga zarije u meso. Djevojčica trgnu na vrijeme ruku.

“Ha!” reče Zlatokosa. “Vidim, da si roda razbojničkoga. Ipak neću da pogineš od glada. Do vidova sutra, mladi kraljeviću!”

I ona otide.

Dok je išla nizbrdo, slušala je, kako se Gvozdenkljun dere u gnijezdu. “Ja nisam patka! Miša! Miša! Pticu! Pticu!”

III. Jeka

Zlatokosa potrča u lug ispod Oštroga kuka. Tražila je onu djevojčicu, za koju joj Ćuko reče, da dolazi u šumu brati gljive.

Tražila ju je, ali je nikako nije mogla naći.

Zlatokosa se nečemu dosjeti. Ona se popne na jasen. Debela je grana na tome stablu bila suha. Na njoj je bilo vidjeti neku tamnu rupu. Zlatokosa dođe do rupe i vikne: “Dobar dan, Munjko!”

U rupi se začu mijaukanje. Velik, divlji mačak pruži iz rupe glavu i zijevnu do tri puta. “Šta me budiš oda sna, čovječje lane? Svu sam noć lovio, pa sam se umorio.”

“Munjko”, odgovori mu Zlatokosa, “tražim neku djevojčicu, što bere gljive. Pomozi mi!”

“Djevojčice nijesu lovina za divlje mačke. Pošalji tamo vuka Ovcodera.”

“Al' će ona pobrati otrovne gljive. Otrovat će sebe i druge.”

“Što me za to briga? Mi se ne smijemo miješati u ljude”.

“Al' te ja molim, Munjko.”

“Tako mi ovih pet crnih prstena na repu, ja ću ti pomoći. No prije kaži, gdje je gnijezdo orla i orlovice, što ih je knez Bodo ustrijelio.”

“Ti bi htio pojesti maloga orlića!” vikne Zlatokosa. “Sram te bilo, razbojniče!”

“Idi, jer ću te ogrepsti!” mijaukne Munjko pa uđe u rupu.

Zlatokosa se spusti na zemlju. Prođe opet preko šume, ali ne ugleda one djevojčice. Padne joj nešto drugo na um.

Ona pođe na neku strminu i stane ispred jazbine u kamenju. Zagače kao guska. Za tili čas pomoli iz one rupe glavu lisac Striko.

“Čovječje lane”, reče striko, “ne samo što si ozdravila i ojačala u našoj šumi, nego si se i uzjogunila. Što ćeš od mene?”

“Dragi Striko, tražim djevojčicu, koja bere otrovne gljive. Pomozi mi”.

“Hoću, ali mi prije kaži, kako bih mogao oteti starcu Martinu guska Gagarila!”

“Sram te bilo, razbojniče!” vikne Zlatokosa i vrati se u šumu.

“Cvôk! Cvôk!” ču najedanput Zlatokosa iznad glave. Kos je sjedio na vrhu stabla.

“Dobar ti lov, kose! Vidje li djevojčicu? Vidje li djevojčicu?” vikne mu ona.

“U bukovoj šumici. U bukovoj šumici”, zapjeva kos i poletje nekamo.

Zlatokosa se začas nađe u bukovoj šumici. Tu je bilo mračno i vlažno. Svuda debela mahovina i zelene paprati. Šareni klobuci otrovnih gljiva blistali su u polutami. Negdje se čulo, kako vrutak tiho žubori.

Neka je djevojčica išla amo tamo i brala najljepše gljive: “Ovu će pojesti majka, ovu brat Andro, ovu sestrica Tonka, a ovu ja, mala Milica, majčina mezimica”.

I majčina je mezimica Milica bila sretna, što je našla te lijepe gljive. Ona je mislila, da lijepe gljive ne mogu biti otrovne.

Najedanput ču, gdje je nešto šušnulo u grmu. Zadrhta. Vidje, da je opet sve tiho, pa se umiri i glasno reče. “Jadna guščarica Anka! Nju su vuci zaklali sred ove šume zelene”.

“Ne!” odjekne od nekuda neki glas.

“To je šumska jeka. Ona veli, da guščaricu nisu zaklali vuci”, pomisli Milica.

Milica zaviče...

“Šumo, hoću li jadnu Anku još vidjeti ikada?”

“Da!” ču se opet glas.

I Milica pomisli: “Jeka je sigurno lijepa, dobra vila. Ja bih je htjela, vidjeti.”

I djevojčica vikne: “Jeko, smije li te mala Milica šumicom potražiti?”

“Traži!” odgovori joj glas.

I Milica poče tražiti. No kad bi stigla u jedan grm jeka bi joj se odazvala iz drugoga. U polutami nije mogla dobro vidjeti, ali je nekoliko puta opazila, da se netko od nje vješto krije.

Milica je išla dalje tražeći uvijek jeku. Najedanput opazi, da je ne znajući stigla na rub šume, baš blizu svoje kuće. Jeke nije bilo više čuti.

Milica pogleda u kotaricu. U njoj nije bilo ni jedne gljive. Ispale su joj, kad se ono vukla kroz grmove.

Ona se vrati žalosna doma i reče majci, što joj se sve dogodilo.

“Tko zna, je li to baš bila šumska jeka? Možda je za nas velika sreća, što nisi donijela doma onih gljiva. Drugi put ne smiješ sama onamo”.

IV. Srnče

Zlatokosa je bila radosna, što je onako vješto izmamila malu Milicu iz bukove šume. Veselila se također, što joj je pošlo za rukom, da Milica izgubi sve otrovne gljive.

Pođe na neku poljanicu punu cvijeća i poče se valjati po travi. Najedanput ču meket. Milo, veselo srnče potrča do nje. Zlatokosa ustane:

"Lane, lane mlađano,
skoči živo, lagano!
Stigneš li me u tri skoka,
Don'jet ću ti travice
I hlađane vodice
Iz svoga potoka."

Zlatokosa udari u trk, a srnče za njom. Do tri puta obađe u trku poljanu. Skočila je preko grma i preskočila potočić. Kada vidje, da će je srnče stignuti, ona se baci na travu, a srnče legne do nje.

"Sestrice", reče joj srnče, "tko bi se sada s tobom mjerio? Još malo, pa te ne bi ulovio ni moj otac srnjak".

A Zlatokosa: "Eh, kad bi jelen Vitorog i njegova košuta dobili jelenče! Onda bih ja s njime rasla i vježbala se u trčanju. Ovako mi je katkada dosadno u Vitorogovu ležaju".

"Al' ja nešto znadem. Netko mi reče, da će Vitorogova košuta dobiti jelenče".

Zlatokosa pljesnu rukama: "Kad bi to bilo bijelo jelenče!"

"Onda bi cijela naša šuma kliknula od dike i sreće. Taj bi jelen bio kralj u šumi. Al' se bijeli jeleni rijetko viđaju".

Zlatokosa zapjeva:

"Da je meni jelen b'jeli
Na bistru potoku,
Cv'ećem bih ga okrunila,
Rogovlje mu pozlatila:
Sunce na istoku!
Sunce na istoku!"

"Sestrice", reče srnče, imam još nešto da ti pričam. Ja idem svaki dan na ono vrelo što si ga ti pokazala starcu Martinu. Tu se mi srne napajamo. Znaš li, tko tamo dolazi? Mladi knez Ulrik."

"Zar je i on lovac, naš neprijatelj?"

"Nije. Nego sve nešto traži okolo vrela. Govori moj otac srnjak, da traži *šumskoga duha*".

“Ha! Ha!” nasmija se zlatokosa. Ona uhvati srnče za rogove i poče se s njime rvati. “Ali si sada jaka, sestrice!” govorilo je srnče pušući i napinjući se. Rvali su se dugo, dok Zlatokosa ne ljosnu o travu.

“Ogledajmo se još jedanput!” reče Zlatokosa. Ali srnče zarznu nad svojom pobjedom i pobjegne u šumu.

V. Znak

Zlatokosa ustane i pođe na vrelo starca Martina. Pokraj vrela nije bilo nikoga. Voda je žuborila. Krošnje stabala šumjele su naokolo.

Djevojčica digne sa zemlje kamenčić i popne se na jedno stablo. Tu se sakri i stade mirno čekati.

Ne potraja dugo, i ču se topot konjski.

Mladi je knez Ulrik jahao na vrancu. Al' je zoran i ponosan! Na glavi mu šešir s nojevim perom, na plećima plašt, o boku maleni mač, a ostruge mu na visokim čizmama.

Rekao bih, da je kakav kraljev sin. U ove tri godine narastao je i postao momčić od oka.

Ulrik dojaše do vrela, siđe s konja, napoji vranca. Pusti, da konj pase blizu vrela i sjedne ispod hrasta.

Šutio je, prisluškivao i obazirao se, netom bi čuo, da je što zašušnulo.

Kada vidje, da uzalud čeka, on tužno uzdahne i ustane.

U taj čas padne ispred njega kamenčić.

“Ha”, klikne radosno. “Šumski duše, ti mi se opet javljaš! Progovori! Pokaži se!”

Al' je Ulrik utaman čekao. Ne ču i ne vidje ništa. Onda reče:

“Šumski duše, vilo ili čeljade, ti si tvrd prema meni. Ja sam prije htio da budem oštar kao i moj otac, knez Bodo. Ti si me naučio biti dobar i milostiv. Ja sada štitim siromahe i nevoljnike, a najviše djecu i starce. To mi je velika radost. Daj, siđi dolje, da me što lijepo naučiš!”

Ulrik ču, da je nešto šušnulo na hrastu, ali ne dočeka odgovora.

Onda reče: “Vidim, da nećeš ili ne smiješ govoriti s ljudima. Onda mi bar daj kakav znak. Kada bude od potrebe učiniti kome nesretniku dobro, ja ću ti pomoći”.

Ulrik je gledao u stablo. On vidje, da se nešto veoma tanko, dugo i sjajno spušta polagano iz krošnje. Dug, zlatan vlas pane mu na ruke.

On ovije oprezno vlas oko prsa i reče: “Hvala ti! Kada budeš htjela, da učinim kome dobro, pošalji mi vlas iz svoje kose, pa ćeš vidjeti!”

I Ulrik zajaše veselo vranca; krenu prema Vranji.

VI. Ljumov sud

Kada Ulrik otide, Zlatokosa siđe s drveta i stane pokraj vrela. Grabila je dlanom vodu i pila.

"Gu, gu, gu" ču najedanput, i golub joj sjedne na rame.

"Sivko, kakvu mi vijest nosiš?" upita ga Zlatokosa.

A Sivko:

"Gu, gu, gu!
Da te nađem sestrice,
Obašo sam šumu svu.
Trči brzo pod borove.
Tamo sjedi medvjed Ljumo.
Za te pita. Tebe zove."

Golub odletje, a Zlatokosa pohita prema borovima.

Tamo je zbilja sjedio ispred svoje pećine medvjed Ljumo, starosta šume zvjeradi. Pred njim je stajalo nekoliko životinja.

"Čovječje lane", reče Ljumo, "sjedi pokraj mene i slušaj, što se tu o tebi govori."

I neka malena zmija otrovnica reče: "Moj je drug, Poskok, ugrizao malu Maricu. Ovo čovječje lane ozdravilo je Maricu i zdrobilo kamenom glavu mojemu drugu. Ljumo, dopusti mi, da ga ugrizem!"

Onda reče mačak Munjko: "Negdje u planini živi mladi orlić Gvozdenkljun. Ovo čovječje lane nosi njemu hranu. Neće da mi kaže, gdje je onaj mladi razbojnik. Ljumo, dopusti mi, da joj pojedem obje ruke!"

Onda kos vikne sa stabla: "Ovo čovječje lane voli više ljude nego nas. Našla je srebrnovčić malome Pavlu, spasila od otrova malu Maricu i pokazala vrelo starcu Martinu, danas je pak otela otrovne gljive maloj Milici i dogovarala se s mladim knezom Ulrikom".

Ljumo pogleda ljutito djevojčicu i reče: "Zlatokosa, brani se, ako možeš!"

A Zlatokosa zapjeva:

"Da je nama b'jeli jelen,
Sva bi šuma zapjevala,
Ljubav među nama cvala:
Munjko ne bi ptice klao;
Striko ne bi guske krao;
Poskoku bi iz zubića
Teko sladak med.
Oj, da nam je b'jeli jelen
Na bistru potoku!

Sunce na istoku!
Sunce na istoku!"

Svi su u čudu slušali Zlatokosinu pjesmu o bijelome jelenu.

Ali medvjed Ljumo reče:

"Zlatokosa, ti nećeš zaboraviti ljude. Zato zaslužuješ kaznu. Ja bih te morao potjerati iz naše šume. Sada nas opet smućuješ pjesmom o bijelome jelenu, kojemu se dugo uzalud nadamo. Čuj me, čovječje lane! Ako se do ove zime ne rodi u našoj šumi bijeli jelen, ja ću te dati vuku Ovcoderu".

"Pravo je! Neka! Neka! Što će nam čovječje lane bez bijela jelena?" rekoše Striko, Munjko i zmija.

"Ali vam ja ne mogu dati bijela jelena", vikne Zlatokosa i proli suze.

"Donesi nam tu sreću, pa ćemo ti sve oprostiti", odgovori joj Ljumo.

U taj čas začu se buka negdje u šumi. Srne su meketale, ptice su kričale, kukci su zujali. Nasta trka i lijetanje. Svi su potoci žuborili. Sve su grane nešto radosno šumjele.

Munjko skoči na vrh stabla i mijauknu: "Što je? Što je?"

Uto doletje golub Sivko i guknu: "Bijeli jelen! Bijeli jelen!"

"Kakav bijeli jelen?" zabrunda Ljumo.

"U ležaju jelena Vitoroga našlo se bijelo jelenče! U ležaju jelena Vitoroga našlo se bijelo jelenče! U ležaju jelena Vitoroga našlo se bijelo jelenče!" zapjevaše sve ptice, i zažuboriše svi potoci, i zašumješe sve grane.

"Ala slave našoj šumi! Ala slave našoj šumi!" vikne Ljumo, pa se dignu i poče trčati prema ležaju jelena Vitoroga.

Sve životinje nagnuše veselo za medvjedom.

Laka kao gorska vila brzala je pred svima Zlatokosa i klicala: "Moj jelene bijeli! Moj jelene bijeli!"

ČETVRTI DIO

S ORLOM I JELENOM

I. U svijet!

Prošlo je više godina, otkad se u ležaju Vitorogovu našlo bijelo jelenče. Košuta ga dojila mlijekom, i ono je raslo skupa sa Zlatokosom. Sva se šuma ponosila njime; glas o njemu išao je nadaleko. Sada su sve životinje voljele Zlatokosu, jer je bijeli jelen bio uvijek s njom. Ona ga je vješto krila od kneza Boda i njegovih pasa. Vuk Ovcoder nije više ništa smio Zlatokosi. Ona je vladala u šumi kao kakva kraljica.

Kada bijeli jelen naraste i dobi veliko krasno rogovlje, on postane tužan i neveseo.

“Što je tebi?” reče mu jednom Zlatokosa.

“Juče sam bio na Oštrome kuku. Vidio sam daleke šume, poljane, jezera i rijeke. Vidio sam nešto modro i neke otoke. Zar da uvijek živim u ovome lugu? Ovdje je uvijek jedno te isto.”

“A mi idemo u svijet!” vikne ona.

One večeri, netom se smrkne, Zlatokosa skoči na jelena, pa hajde: u skok!

“Mi ćemo otići i vratiti se, a da nitko u šumi neće doznati”, reče ona.

Izađoše sretno iz luga.

Jelen se zaigra preko poljane. Najednom stade i okrene natrag uške. “Sestrice”, reče, “netko trči za nama”. Ona se okrene i vidje daleko u tami dvije zločeste oči, koje su sjale kao žeravice.

“To je vuk Ovcoder. Ovdje nema Ljume, pa vreba na nas. Dok smo skupa, ne bojim ga se. Dođe li nam blizu, ti ćeš ga tjerati rogovima, a ja kamenjem.”

Stigoše do široke rijeke.

“Drži se čvrsto za rogove!” reče jelen pa skoči u vodu i poče plivati. Usred rijeke Zlatokosa se okrenu i vidje na obali one dvije zločeste, plamne oči. Viknu: “Ej, Ovcoder! Da sam znala, da ćeš i ti u svijet, bila bih ti sagradila most”.

Na drugoj obali rijeke opet ravnica, pa onda široka cesta. Pokraj ceste nešto se bijeljelo. “Što je ono?” zapita jelen. — “Ležaj za ljude: zove se kuća”, odgovor Zlatokosa.

“Ja bih htio vidjeti kuću i ljude”.

“Nosi me tamo, ali tiho. Gledaj, prozor je otvoren. Na njemu gori svijeća”.

Bijeli jelen potrča hitro i lagano prema kućici. Čudio se svijeći na prozoru. Mislio je, da je ono zvijezda s neba pala, pa je htio da je bolje vidi.

II. Crni pas, bijela koza i dobra tetka

Kraj otvorena prozora one bijele kućice stajala je neka žena. Držala je maleno dijete na krilu i gorko je plakala.

“Ne plači, majko; otac će naći brata Draga”, govorilo je dijete.

“Jao, ako ga ne nađe! Jadni moj Drago! Otišao je pred noć nekamo. Možda se utopio u rijeci. Možda je poginuo u šumi. Nema ni njega ni oca, koji ga traži.”

Žena ču, gdje nešto šuška ispod prozora. Ona pogleda. Njezine su oči bile pune suzâ; ne vidje, da je netko otišao hrlo s prozora prema rijeci.

Žena je još dugo čekala i plakala.

Vrata se otvore. S fenjerom u ruci uđe otac. Bio je sâm, žalostan, umoran.

“Jao, jao! Nijesi ga našao?” zakuka majka.

“Nema ga nigdje”, reče otac. “Bio sam kod svih naših susjeda s bakljama i fenjerima. Tražili smo ga svuda. Zvali smo ga. Nema ga ter nema. Tko zna, kamo je to naše dijete otišlo pa se izgubilo u mraku!”

“Jadni moj Drago! Jadni moj Drago!” zaplače majka.

“Ženo, utješi se. Možda spava u šumi. Vidjet ćemo sjutra rano. Uzmi svijeću i zatvori prozor.”

Majka skine svijeću i htjede zatvoriti prozor. Baš u taj čas dvije joj ruke metnu Draga u naručaj. Žena cikne i zagrli izgubljenoga sinčića. Htjede vidjeti, tko joj vraća dijete, ali je vani bilo tamno i pusto.

Otac se zapanji od čuda. Potrča van, obađe kućicu, zovnu, viknu, ali nigdje žive duše. Začuđen vrati se u stan, poljubi Draga, sjedne ga na koljena i poče ga pitati:

“Kamo si pošao pred veče?”

“Na rijeku, oče. Onamo, gdje je onaj drveni most. Bacao sam kamenčiće u vodu. Gledao sam kolobare. Spočetka su maleni, pa onda veliki, veliki.”

“A zašto se nisi vratio doma?”

“Došao je preko mosta neki pas. Velik je i crn. Zubi su mu dugi, dugi. U očima su mu dvije žeravice. On me gonio u vodu. Nije mi dao doma. Bilo je već tamno. Ja sam bježao i plakao.”

“Je li bilo tamo ljudi? Je li tko čuo?”

“Spočetka nije bilo nikoga. Samo ja i zločesti crni pas. Poslije sam čuo vikati: Drago! Drago! Onda sam ja viknuo: Majko! Majko! Crni me pas uhvatio zubima za odijelo. Bacio me na zemlju. Vukao me je na most.”

“A onda, sinko? A onda?”

“Onda je dotrčala velika bijela koza, ali bez brade. Koza je imala na glavi sedam rogova. Ona se tukla sa psom. Bola ga je rogovima.”

“Kako to, sinko?” čudio se otac.

“Onda je pas pobjegao. Došla je odmah neka dobra tetka.”

“Kakva tetka, sinko?”

“Jest! Jest! Dobra, mlada tetka. Ona me je digla i sjela je na bijelu kozu.”

“Tetka je jahala na kozi!” začudi se opet otac.

“Jest! Ona mi je rekla: Drago, nemoj nikad više na rijeku! Pa me je poljubila. Koza je trčala. Došli smo pod naš prozor. Onda sam vidio, da tetka ima duge zlatne vlasi. Tetka me je dala majci. Oče, kad ću opet jahati s tetkom na bijeloj kozi?”

Majka se i otac začuđeni gledali.

“On je sigurno spavao blizu rijeke i nešto sanjao. Ali tko ga je našao i doveo amo? Tko ti ga je dao te pobjegao u noć?” Reče otac.

Sretna majka povede Draga na počinak. Drago je puštao, da ga majka svuče, ali mu nešto nije bilo pravo. Sve dok nije zaspao, plakaše: “Ja hoću tetku s bijelom kozom! Ja hoću tetku s bijelom kozom!”

III. Vještica i vukodlak

Rijeka se vijugala kao golema srebrna zmija po poljima i utjecala u jezero. Jezero je bilo veliko i okruglo. Sve naokolo rasle su trstike. Na desnoj obali crnio se pokraj bijele crkvice samostan.

Jelen je počivao sa Zlatokosom u grmu na obali jezera. Nije mogao da se nagleda vinograda punih grožđa i njiva punih klasja. Govorio je: “Da mi je trčati po onim ravnicama! Da mi je plivati po onoj vodi!” A Zlatokosa: “Čekaj, dok padne noć! Sada bi te vidjeli ljudi i digli hajku na te. Za nas je sada doba, da se spava. Jedan će od nas spavati, a drugi će bdjeti i stražiti.”

Jelen sklopi oči i odmah zaspi. Kad se probudi, reče: “Sestrice, jesi li što vidjela?”

“Jesam. Vidjela sam, gdje neki starac vodi kravu na pašu. Mlado tele skače okolo njih.”

“Mi ćemo noćas zaviriti malko u njihovu štalu.”

“Možda. Velika im pogibao prijeti. Vidjela sam, — znaš koga? Vuka Ovcodera. Sakrio se nedaleko od njih, hoće da otme tele.”

“Potjerajmo odmah vuka!” reče jelen.

“Ne!”, odgovori Zlatokosa. “Još je prerano”.

Samostansko zvono zazvoni *Zdravu Mariju*.

Starac Luka potjera kravu prema samostanu. Ima četrdeset godina, što je Luka u službi otaca Augustinovaca. On im siječe drva i pase kravu. Radin je i dobar, ali ima jednu manu. Luka vjeruje u nešto, čega nema: u štrige i vukodlake. Prođe li obnoć pas mimo njega, on viče “Vukodlak!” Vidi li u mraku koju ženu, kliče: “Štriga! Štriga!” Onda se boji, pa se ludo vlada.

Mrak se hvata, i Luka tjera kravu i tele prema staji. Najedanput krava stane sva prestrašena, tele skoči ka kravi, a Luka raskolači oči. Crna životinja s očima kao žeravica bijaše im zakrčila put. Luka se poče tresti od straha. Mjesto da digne štap, on pusti, da mu pane

na zemlju, i uzmakne. U taj čas banu iza plota djevojka s dugom zlatnom kosom. Ona uze štap, zaprijeti njime životinji i potjera kravu prema staji.

Crna životinja potrča u staju i stane baš na vratima. Čekala je tele. Ali ona djevojka skoči kao strijela. Hitro i vješto lupne vratima i zatvori crnu životinju u staju. Onda djevojka potjera nekamo kravu s teletom.

Sve je to vidio Luka bježeći u samostan.

Starac uđe kao vjetar u sobu, gdje su fratri večerali. Stade ga vika. “Strašno! Vukodlak! Vještica! Krava! Tele! Štap! Staja!”

“Umiri se, čovječe! Sjedi i pričaj, što ti se dogodilo”, reče mu fra Anselmo.

“Strašno, strašno! Vukodlak velik, crn, s plamenim očima i s dugim zubima čekao nas u mraku. Htio je progutati mene, kravu i tele.”

“Ti si pobjegao, a vukodlak je zinuo i progutao kravu i tele. I time je priča svršila”, reče u šali neki samostanac.

“Ne! Ne! Sada banu iz oblaka vještica sa žutim zmijama na glavi. Ona zatvori vukodlaka u staju, a kravu i tele ponese sa sobom u oblake.”

“Ha! Ha!”, nasmijaše se fratri.

A fra Anselmo reče: “Luka, pozovi vrtlara i vratara! Uzmimo fenjere i batine. Da vidimo, je li vukodlak već pobjegao.”

I malena četa stiže odmah do staje. Fra Anselmo otvori, uđe i digne fenjer.

U jednome uglu čučio je vuk.

“Ti si to, Ovcodere!” vikne fra Anselmo. “Lani si nam zaklao janje, a sad bi htio tele. Ali te netko ovoga puta prevario. Ljudi, nemojte ga ubiti al' ga naučite pameti!”

I kiša batina prospe se na vukova leđa. Jedva živ pobježe iz staje u mrku noć.

Ljudi izađoše van. “A sada, gdje je vještica sa žutim zmijama na glavi?” reče u šali fra Anselmo.

Luka pogleda prestrašeno u oblake. U taj čas banu pred njih krava sa teletom.

Fra Anselmo otide sa slugama. Luka uđe u staju. Dugo je nešto mislio pa najedanput reče: “Eto, morao sam ostarjeti, pa da napokon otvorim dobro oči! Nema ni vukodlaka ni vještica. Al' se ja bojim, da nećemo lako doznati, koja je to smjela djevojka”.

IV. Povratak

Vuk Ovcoder nije više trčao za jelenom i Zlatokosom. Oni su išli dalje. Gledali su izdaleka gradove i ljude. Skitali su se po morskoj obali. Motrili su, kako ribari love ribe i kako mornari razapinju jedra na lađama. Jedne noći preplivaše neki morski tjesnac i stigoše na otok. Ovdje su rasle masline. Posvuda je vonjao ružmarin. Ali na otoku nije bilo šuma. Bilo im je teško kriti se od ljudi.

Oni preplivaše opet tjesnac. Popeše se s morske strane na vrh planine, pod kojom je rasla njihova šuma. S onoga vrha vidjela se Vranja, Oštri kuk i ležaj jelena Vitoroga.

“Svijet je lijep, ali je naša šuma ipak najljepša!” reče bijeli jelen.

Ču se šum krila, i Zlatokosa veselo krikne. Velik je orao stajao pred njima na klisuri.

“Gvozdenkljune! Gvozdenkljune!” klicala je Zlatokosa. “Kako si mi sada jak i ponosan, ti kralju sviju ptica!”

“Da nije tebe, bio bih poginuo od glada. Ali sada ne jedem više žabâ i ribâ”, odgovori orao. “Kako da ti vratim dug, majčice Zlatokosa?”

A Zlatokosa: “Ja ću ti reći, kako. S bijelim jelenom vidjela sam rijeku, jezero, grad, more i otok. Ti me ponesi u visinu, da vidim mjesec i zvijezde!”

A Gvozdenkljun: “Dobro je. Budi večeras na vrhu Oštroga kuka!”

Orao odletje, a djevojka skoči na jelena, koji jurnu prema Vitorogovu ležaju.

V. Lov u šumi

U šumi se lovio velik lov. Knez je Bodo pozvao u goste prijatelje. Gospoda se razdijelila u tri čete sa mnogo hajkačâ i pasâ. Jedna će ubijati veprove, druga medvjede, treća jelene i srne. Knez Bodo ide na veprove. Lov će trajati tri dana. Gora ječi od kliktanja lovacâ, laveža pasâ i jeke trubâ.

S lovcima je i mladi knez Ulrik. On je tužan i turoban. Prošlo je mnogo dana, što mu golub Sivko ne nosi vlasi “šumskoga duha”. Svaki put, kad bi njegov otac htio da učini koju nepravdu, doletio bi Sivko s vlasom. Onda bi Ulrik zapriječio ili bar ublažio zlo. On je čuvao sve te vlasi. Spleo ih je u pletenicu. Sada zna, da je taj “šumski duh” neka dobra djevojka sa zlatnom kosom. Knez bi Bodo htio, da se Ulrik oženi s nekom bogatom groficom. Ali Ulrik hoće prije da bar dobro vidi tu čudnu djevojku. Eto, knez Bodo ubija zvjerad u šumi, a “šumski duh” ne šalje mu svojih vlasi. Zar ne mari više ni za koga? Ili je otišao iz ovih šuma?

Ulrik ne lovi. Otišao je daleko od lovaca. Luta po šumi, gdje je mir i tišina.

Mladi knez ču, da netko trči lugom, pa se hitro sakrije u grm. Virne. Oči mu zasjaše od čuda i sreće.

Na visoku, bijelu jelenu sijedjela je djevojka. Mlada, lijepa i zdrava držala se rukama za rogove, da ne padne sa životinje, koja je letjela kao strijela. Duge zlatne vlasi lepršale su joj po zraku.

Prođe trenutak, dva, i jelena s djevojkom nestade.

Ulrik izađe iz grma. Napokon ju je vidio! I on reče: “Ta će djevojka biti moja žena, Vranjska kneginjica! Ili ona ili nijedna druga!”

VI. Zvijezde

Bijeli jelen i Zlatokosa nađoše u ležaju Vitoroga i košutu. “Životinje se bojale izaći na pašu, jer su lovci lovili gotovo po cijeloj šumi. Vitorog reče: “Mi smo strepili zbog vas. Tri

su dana, što vas nema. Dok knez Bodo lovi, ostanite s nama u ležaju. Amo lovci nikada ne dolaze."

A Zlatokosa reče: "Bijeli će jelen ostati s vama, sve dok se ne vratim. Čuvajte ga! Ja moram drugamo".

Netom se smrknu, Zlatokosa izađe i pođe u goru.

Na vrhu Oštroga Kuka ona nađe Gvozdenkljuna. Uštap je baš izlazio. Mjesečina se točila kao mlijeko u lugove. U šumi je bilo sve tiho. Lovci su počivali; a životinje su bježale i sakrivale se.

"Hoćemo li, majčice?" reče Gvozdenkljun.

Ona mu sjedne na hrbat, a orao odletje.

Visoko, visoko dizao se Gvozdenkljun.

Zlatokosa je gledala pod sobom. Zemlja je bivala sve manja, sjala je srebrnastom svjetlošću u mjesečevim zrakama. Začudi se, kad vidje, da je zemlja golema kugla, što nekamo juri. Digne glavu i vidje nad sobom mjesec, ali velik, velik. I opet se začudi. Na mjesecu su gore, puste poljane i korita širokih mora.

Ona ne vidje ni zelenih perivoja, ni vilinskih dvora. Na mjesecu niti vode teku, niti valovi šume, niti lišće šušti: sve je golo i pusto.

"Naviše, naviše, Gvozdenkljune!"

Gvozdenkljun poletje među zvijezde.

Hiljade i hiljade zvijezda kretalo se u krugovima po prostoru. Jedne su zlatne, druge modre, treće crvene. Male zvijezde lete kao rojevi pčelâ; prosipaju se okolo Zlatokose. Izdaleka juri čudna zvijezda: čupava je, a vuče za sobom dug, sjajan rep. Ona se prošeta kao kraljica po plavome prostoru pa je nestade.

"Zlatokosa", reče orao, "kad se na zemlji rodi koje čeljade, onda niče na nebu njegova zvijezda. Pokazat ću ti tvoju zvijezdu."

Zlatokosina je zvijezda treptjela visoko na nebu sjajna i velika. "Tebe čeka velika sreća", reče joj orao.

"A gdje je zvijezda kneza Ulrika?" upita.

Ulrikova je zvijezda sjala daleko od Zlatokosine, ali su te zvijezde išle jedna prema drugoj. Sada već jure naporedo i bivaju sve ljepše. One se više ne ostavljaju.

"Što to znači?" upita djevojka.

"Ne znam", odgovori Gvozdenkljun. "Ali ne zaboravi, što si vidjela."

Onda joj orao pokaza zvijezdu kneza Boda. Bila je velika i crvena kao krv. Ona se nadimala i nadimala. Najedanput prsne u krvave kaplje i nestade je.

"Što to znači?" upita u strahu Zlatokosa.

"To znači, da je knez Bodo bio loš čovjek i da je ovaj čas umro."

"Al' je on sada u našoj šumi. Ja neću, da nitko u njoj nastrada! Natrag, natrag, Gvozdenkljune!"

Gvozdenkljun poletje prema zemlji.

VII. Žalost i tuga

U cik zore ponese Gvozdenkljun Zlatokosu na vrh Oštroga kuka. U šumi je bio velik metež i buka.

Zlatokosa je trčala prema ležaju.

Prođe nad njom kos i viknu: “Vepar je Kiso ubio kneza Boda! Vepar je Kiso ubio kneza Boda!”

Zlatokosa se sjeti, kako je ono zvijezda kneza Boda prsnula u krvave kaplje, pa je onda nestade. Soko proleti nad njom i zakrešti: “Lovci su oteli bijeloga jelena! Lovci su oteli bijeloga jelena!”

Bez daha banu Zlatokosa u ležaj i viknu: “Vitorože, košuto, kako se sve to dogodilo?”

“To najbolje zna Ćuko. Evo ga, gdje dolazi.”

Ćuko doletje i poče pričati: “Sestrice, zlo i naopako! Ja sam sve vidio. Knez Bodo navalio pri mjesečini na log vepra Kisa. Knez njega nožem, a Kiso njega zubima. Oba su poginula.”

“A bijeli jelen?”

“Vuk Ovcoder se vratio odnekuda vas isprebijan. Netko ga je izmlatio i izbatinao. Rekao je, da si ti svemu tomu kriva, i da će ti se osvetiti. Urotio se s tvojom neprijateljicom, zmijom otrovnicom. Zmija doplazila amo pa slatkim riječima izmamila bijeloga jelena iz ležaja. Onda je Ovcoder navalio na nj i potjerao ga baš onamo, gdje su bili lovci. Lovci su Ovcodera ubili, a bijeloga jelena zarobili.”

“A što je sada s jelenom?”

“Ja sam pred zoru letio okolo dvora. Nešto sam vidio kroz prozore. Knez Bodo leži mrtav na postelji. Mladi knez Ulrik drži bijeloga jelena zatvorena u svojoj sobi.”

Zlatokosa zakuka: “Jao, jao! Zašto sam noćas otišla među zvijezde i pustila, da se sve to dogodi!”

Nastade velika tuga i u šumi i u kneževu dvoru. Mladi knez Ulrik proli mnoge suze nad mrtvim ocem, pa ga svečano zakopa.

Naredi, da za deset dana budu u znak tuge zatvoreni svi prozori na njegovu dvoru.

U šumi je sve tugovalo za otetim jelenom. Ptice nijesu više pjevale, potoci nijesu više žuborili, grane nijesu šumjele. Kao da je sve umrlo u zelenom lugu.

PETI DIO

VRANJSKA KNEGINJICA

I. Prvi sastanak

Prođe godinu dana.

Minu i tugovanje u kneževu dvoru. Sve se malo pomalo promijeni u dvoru i u selu. Nov gospodar, knez Ulrik, potjera zločeste pandure i naloži slugama da budu dobri prema kmetovima.

Sve je sužnjeve pustio na slobodu, ali jednoga nije. To je bio bijeli jelen. Čuvao ga, hranio ga, ali ga nije puštao u šumu. Mislio je: "Pustim li ga, ja one djevojke neću nikada vidjeti."

I Ulrik se nije varao.

Jednoga dana donese mu golub Sivko zlatan vlas i hrastov list. Mladi gospodin reče: "Vlas znači: dođi! Hrastov list znači: čekam te ispod hrasta pokraj vrela!"

I Ulrik pođe u lug. Putem se čudio šumi: ptice ne pjevaju, kukci ne zuje. Sve je mrtvo kao na groblju.

On stiže do hrasta.

Zlatokosa je sjedjela na kamenu blizu potoka. Obučena je u neko čudno odijelo, što ga je satkala lišćem i travom. Zlatna je kosa ovjenčava kao kruna. Ljepšaje nego ikada, ali je tužna.

On dođe do nje. Neko ju je vrijeme gledao, pa onda reče: "Kako se zoveš?"

"Sva me šuma zove Zlatokosa."

"A čemu si se uvijek krila?"

"Kćerka šume ne smije govoriti s ljudima."

"Danas pak smiješ."

"Danas moram govoriti s tobom. Cijela mi šuma zapovijeda, da isprosim od tebe bijeloga jelena. Bez njega nema života i radosti u lugovima. Ja ga nisam čuvala, ja ga moram sama dobiti natrag."

Onda Ulrik reče: "Reci mi prije, jesi li baš ti ona, koja je spasila starca Martina, djecu Maricu, Pavla, Milicu i Draga?"

"Jesam!"

"Čuj, djevojko. Kaži cijeloj šumi: Neka šuma dade knezu Ulriku djevojku Zlatokosu, a knez će Ulrik dati šumi bijeloga jelena!"

Ona problijedi: "Je li, ti hoćeš, da opet čuvam guske na potoku?"

On je htio da joj odmah odgovori, ali se predomisli pa ne reče ni riječi.

Zlatokosa kaza: "Do tri ću ti dana reći, što šuma hoće."

Ona ga tužno pogleda i ode.

II. Pred Ljumovom pećinom

Pred pećinom medvjeda Ljume stoje danas sve šumske životinje. Ljumo ih pozvao, da čuju poruku kneza Ulrika.

"Zlatokosa, reci ti!" progovori medvjed.

A Zlatokosa viknu, da je čuju svi naokolo: "Čuj, narode šumski! Knez je Ulrik rekao ovako: Neka šuma dade knezu Ulriku djevojku Zlatokosu, a knez će Ulrik dati šumi bijeloga jelena!"

"Či, či, či! Mi ne damo sestrice Zlatokose! Či, či, či! Mi ne damo sestrice Zlatokose!" začirikaše ptice na granama.

Sve su šumske životinje voljele sestricu Zlatokosu. Vikale su: "Mi je ne damo!" Samo su vuci tulili: "Mi ćemo je pojesti!" a zmije su psikale: "Mi ćemo je ugristi! Mi ćemo je ugristi!"

Onda Ljumo reče: "Ćuko je najpametnija životinja u šumi. On cijeli dan leži u rupi i razmišlja o svemu. Hoću da ga čujem!"

A Ćuko progovori: "Ja volim Zlatokosu, volim bijeloga jelena i volim šumu. Kazat ću, što je pravo. Riba ne može živjeti na stablu; ptica ne može živjeti na dnu mora. Neka bude sve onako, kako bi moralo biti. Neka se čovječje lane vrati ljudima, a jelenče jelenima!"

"Neka se čovječje lane vrati ljudima, a jelenče jelenima!" zašumi cijela šuma.

Ali Ljumo reče: "Zlatokosa, što će Ulrik s tobom?"

A Zlatokosa: "Nije rekao, da će me gledati kao sestru. Ja ću dakle opet čuvati guske na potoku".

Onda svi viknuše: "Ne! Ne! Kraljica šume ne smije čuvati guske na potoku!"

Al' se Zlatokosa uspravi na kamenu i glasno viknu: "Bilo, što bilo, šuma je već kazala svoju: Neka se čovječje lane vrati ljudima, a jelenče jelenima!"

I ona pozdravi sa suzama u očima Ljuma, Vitoroga, košutu, i sve životinje. Zatim pođe na Oštri kuk, da još jednom vidi orla Gvozdenkljuna.

III. Mjesto guščarove palice

Prođoše tri dana. Ulrik pođe na vrelo i nađe Zlatokosu.

Upita je: "Što veli šuma?"

"Šuma veli: Neka se čovječje lane vrati ljudima, a jelenče jelenima!"

"To je pravo!" odgovori veseo Ulrik. "Ti ćeš sada doći sa mnom, ja ću odmah pustiti u šumu bijeloga jelena."

Onda Zlatokosa prigne pred njim glavu i reče ponizno: "Gospodaru, daj svojoj sluškinji palicu, kojom će tjerati na pašu tvoje guske!"

Ulrik odgovori. "Prije svega valja da te malko drukčije obučem!"

On pljesnu rukama. Jedna njegova dvorkinja izađe iz grma i obuče Zlatokosu u dugo svileno odijelo. Ulrik pljesnu nanovo. Izađe druga dvorkinja i namjesti na Zlatokosina pleća plašt nakićen srebrom i zlatom. Ulrik pljesnu po treći put. Izađe treća dvorkinja, koja počešlja djevojčinu kosu i namjesti na nju zlatnu kneževsku krunu.

Zlatokosina ljepota sinu kao jutarnje sunce.

"Što to znači, gospodaru? Zar ću ovako sjedjeti pokraj gusakâ na potoku?" reče ona.

A on joj odgovori: "Djevojko, htio sam vidjeti, jesi li skromna i čedna. Ti ćeš u tome odijelu sjedjeti na kneževskoj stolici u mojemu dvoru!"

Ona se sva zacrveni. Sjeti se onoga, što je s Gvozdenkljunom gledala među zvijezdama. Njezina i Ulrikova zvijezda tekle su uporedo velike i sjajne.

Ulrik pljesnu iznova rukama. Iz grmova okolo vrela izađoše mnogi dvorani i dvorkinje s cvijećem i darovima. Osam je momaka nosilo lijepa nosila. Ulrik i Zlatokosa sjedoše u nosila, i povorka krenu pjevajući prema dvoru.

IV. Na piru

Poslije vjenčanja u dvorskoj crkvici slavio se pir u dvornici vranjskoga grada. Na čelu stola sjedjeli su nevjesta i mladoženja: Zlatokosa i Ulrik. Do njih je sjedio fra Anselmo, koji ih je vjenčao.

Bilo je tu mnogo gospode, ali i nekoliko čudnih pozvanika.

Dječak je Pavao sjedio uz svoju slijepu bakicu i gledao onu "vilu", koja ga je povela iz šume i stavila mu u kotaricu izgubljeni srebrni novčić.

Marija i brat joj Ivo gledali su "šumskog duha", koji je ubio zmiju otrovnicu.

Starac je Martin gledao one ruke, koje su mu bile ukrale klupko.

Djevojčica je Milica slušala, kako na čelu stola govori "šumska jeka".

Starac je Luka neprestano buljio u nevjestu. Čudio se, kako je ono mogao reći, da su one zlatne vlasi "žute zmije na glavi ružne štrige".

Svi su se divili dobroti lijepe nevjeste. Svi su sada znali, tko ih je ono spasio i pomagao im u nevolji.

Ali je jedna malena glavica sve nešto mislila i mislila. To je bio mali Drago iz one bijele kućice dolje blizu rijeke.

Drago najedanput vikne: “Dobra tetko, gdje je tvoja bijela koza sa sedam rogova?”

Gosti prasnuše u smijeh.

Ali vranjska kneginja ustane, uze Draga za ruku i reče. “Dođi, da ti pokažem!” Zlatokosa povede Draga na široki doksat. Svi gosti pođoše za njima.

Netom kneginjica dođe na doksat, cijela se šuma pred njom uskomeša. “Eto sestrice Zlatokose! Eto sestrice Zlatokose!” stade cvrkutanje po lugovima.

Rojevi pticâ letjeli su prema doksatu. Čopori srna i jelenâ hrlili su iz šume.

Svatovi su bacali pticama pregršt sjemenja, a srnama narandže i jabuke sa stola.

“Tetko, ja hoću bijelu kozu sa sedam rogova!” klicao je mali Drago.

“Eno je!” reče kneginjica.

Gosti pogledaše.

Lijep, bijel jelen trčao je iz šume. Rogovlje mu se zlatilo na glavi. Skakao je lagan kao pero preko grmovâ. Preskoči potočić, zaigra po poljani i stade ispod doksata. Digne glavu, zagleda se u kneginjicu i poče tužno meketati.

Kneginjica nije mogla da odoli. Ona potrči dolje. Stavi jelenovu glavu sebi na krilo i pogladi životinju po vratu i hrptu.

“Sestrice, dođi u šumu! Sestrice, dođi u šumu!” govorio joj jelen.

Al' ga ona nije razumijevala, jer nije više spavala u planinskome ležaju. Nije više mogla da govori sa šumskim životinjama.

Kneginja mu nakiti rogovlje cvijećem te se vrati k svatovima.

Sutradan povede knez Urlik svoju mladu ženu u neki veliki grad. Kada se vratiše poslije godinu dana u Vranju, ona je nosila na krilu lijepo muško čedo.

Vranjska kneginja nije nikada više vidjela bijelog jelena.

Rječnik

bućast – čupav, razbarušen

česta – guštik, šiblje

diraka – vrsta biljke, crna drača, dirača
doksat (tur.) – balkon, terasa
do vidova – doviđenja
drenjina – plod drena, jako ukusna crvenkasta bobica
drijen – drijenak, listopadni grm
dvornica – dvorište ili soba u koju se najprije stupi kad se ulazi u kuću ili dvorac

glog – listopadni grm (malo stablo) s trnjem, daje jestivi bobičasti plod (gloginje)
gudura – klanac, klisura

hrlo – žurno, brzo
hvoja – grana

jošte – još

karbunica – konstrukcija za pravljenje drvenog ugljena; radi se tako da se drva poslažu u stožac, prekriju lišćem i zemljom, te potom zapale da se pretvore u ugljen
kotarica – košarica

log – brlog, ležaj

otide – otiđe

starosta – starješina
stražiti – stražariti

štriga (prema tal.) – vještica

uspje – uspe
uštap – pun mjesec
utaman – uzalud
uzduh – zrak

većma – više
veprina – vrsta grmolike zimzelene biljke

zasluživati – zarađivati